

مقابله با تهدید محیط زیست جانداران خلیج فارس

از منظر حقوق بین الملل

نوشته

زهرا فلاحتکار

با مقدمه

دکتر افشین زرگر

دانشیار روابط بین الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

انتشارات جهان سیاست
با همکاری

بنیاد حکمرانی خوب، توسعه و صلح

سرشناسه: فلاحتکار، زهرا، ۱۳۷۱؛ زرگر، افشین، ۱۳۵۶
عنوان و نام پدیدآور: مقابله با تهدید محیط زیست جانداران خلیج فارس از منظر
حقوق بین‌الملل / نویسنده: زهرا فلاحتکار / مقدمه: افشین زرگر
مشخصات نشر: کرج: جهان سیاست؛ تهران: بنیاد حکمرانی خوب، توسعه و صلح
۱۴۰۳.

مشخصات ظاهری: ۲۰۰ص؛ ۲۱/۵×۱۴/۵ س.م.

شابک: 978-622-91490-8-9

یادداشت: زبان: فارسی - انگلیسی

موضوع: آلودگی دریا-- قوانین و مقررات-- حقوق بین‌الملل دریاها
موضوع: خلیج فارس، منطقه-- حقوق بین‌الملل محیط زیست-- آبریان-- حفاظت

رده‌بندی کنگره: K۳۵۹۰/۴

رده‌بندی دیویدی: ۳۴۱/۷۶۲

شماره کتابشناسی ملی: ۹۷۱۹۰۵۹

اطلاعات رکورد کتابشناسی: فیبا

انتشارات جهان سیاست (با همکاری بنیاد حکمرانی خوب، توسعه و صلح)

نام کتاب: مقابله با تهدید محیط زیست جانداران خلیج فارس از منظر حقوق بین‌الملل

مؤلف: زهرا فلاحتکار

مقدمه: افشین زرگر

ویراستار: مزده حسین‌خانی

طراحی جلد و صفحه‌آرایی: جهان سیاست

نوبت چاپ: چاپ اول: ۱۴۰۳

QR خرید پستی کتاب

ناشر: انتشارات جهان سیاست (با همکاری بنیاد حکمرانی خوب، توسعه و صلح)

شمارگان: ۹۰۰

چاپ و صحافی: چاپ نسیم

شابک: 978-622-91490-8-9

نشانی دفتر پخش: تهران، شاهین، خیابان گل لاله، بلوار سرلشکر مخبری (۳۵ متری گلستان)،

پلاک ۱۹۸، طبقه منفی ۱، واحد ۱۱، کد پستی: ۱۴۷۵۸۶۵۸۰۹، تلفن: ۰۲۱-۶۵۱۱۹۷۳۲

نشانی دفتر نشر: کرج، فردیس، خیابان ولیعصر، بلوار هفت‌تیر، پاساژ میلاد، شماره ۱۷۰

کد پستی: ۳۱۷۵۹۱۳۱۵۳، تلفن: ۰۲۶-۳۶۵۰۶۷۸۲

تارنمای انتشارات برای خرید پستی کتاب: www.pwpub.ir

کلیه حقوق برای انتشارات جهان سیاست محفوظ است.

فهرست مطالب

عنوان.....	صفحه
مقدمه.....	۱۱
دیباچه.....	۲۱
۱- مفهوم زیست بوم.....	۳۳
۲- ساختار زیست بوم.....	۳۴
۳- مفهوم مسئولیت بین‌المللی دولت‌ها در حفاظت از محیط زیست.....	۳۵
۴- مفهوم قانون‌سازی در علم حقوق.....	۳۶
۵- مفهوم آلودگی زیست‌محیطی.....	۳۷
۶- مفهوم رژیم حقوقی خلیج فارس.....	۳۹
۷- مفهوم تهدیدات زیست‌محیطی.....	۴۲
۸- مهم‌ترین تهدیدات زیست‌محیطی.....	۴۳
۹- مفهوم منابع جاندار خلیج فارس.....	۴۳
فصل اول: حقوق محیط زیست و مسئولیت دولت‌ها در قبال آن	۴۹
۱- طرح مسائل حقوق بین‌المللی محیط زیست.....	۵۱
۲- نگرانی مشترک بشریت.....	۵۱
۲-۱- بُعد مکانی.....	۵۲
۲-۲- بُعد زمانی.....	۵۲
۲-۳- بُعد اجتماعی.....	۵۲
۳- تاریخچه پیدایش مفهوم نگرانی مشترک بشری.....	۵۲
۴- قلمروهایی مرتبط با نگرانی‌های مشترک بشری در حقوق بین‌الملل محیط زیست.....	۵۴
۴-۱- قلمروهای مشترک زیست‌محیطی خارج از محدوده مالکیت دولت‌ها...۵۴	

- ۴-۲- قلمروهای مشترک زیست محیطی در پیوند با حاکمیت‌های ملی ۵۴
- ۵- ظهور مفهوم نگرانی‌های مشترک بشری در حقوق بین‌الملل محیط زیست. ۵۴
- ۶- حق نسل‌های آینده ۵۵
- ۷- میراث مشترک بشریت ۵۸
- ۸- اهداف میراث مشترک ۵۹
- ۹- محیط زیست ۶۱
- ۱۰- حفاظت از محیط زیست ۶۲
- ۱۱- توسعه پایدار و محیط زیست ۶۲
- ۱۱-۱- مفهوم توسعه پایدار ۶۲
- ۱۱-۲- رابطه بین توسعه پایدار و محیط زیست ۶۷
- ۱۱-۲-۱- رابطه منفی ۶۷
- ۱۱-۲-۲- رابطه مثبت ۶۹
- ۱۲- اصول حاکم بر رابطه حفاظت از محیط زیست و توسعه پایدار ۷۰
- ۱۲-۱- محور بودن انسان ۷۰
- ۱۲-۲- حق بر داشتن محیط زیست سالم ۷۱
- ۱۲-۳- حفاظت و نگهداری از محیط زیست ۷۱
- ۱۲-۴- حق بهره‌برداری از محیط زیست و توسعه ۷۱
- ۱۲-۵- توأم بردن توسعه پایدار با حفاظت از محیط زیست ۷۱
- ۱۲-۶- رفع تعارض بین توسعه و ضرورت‌های حفاظت از محیط زیست ۷۲
- ۱۳- معاهدات و کنوانسیون‌های بین‌المللی حفاظت از محیط زیست خلیج فارس ۷۲
- ۱۳-۱- کنوانسیون کویت برای حفاظت از محیط زیست خلیج فارس ۷۴
- ۱۴- سازمان منطقه‌ای راپمی تا کنون به تهیه چهار پروتکل ۷۵
- ۱۴-۱- کنوانسیون منطقه‌ای کویت ۷۵

- ۱۴-۲- پروتکل همکاری منطقه‌ای برای مبارزه با آلودگی ناشی از نفت.....۷۵
- ۱۴-۳- پروتکل راجع به آلودگی دریایی۷۵
- ۱۴-۴- پروتکل راجع به حمایت محیط زیست دریایی۷۵
- ۱۵- کنوانسیون منطقه‌ای ۱۹۷۸ کویت (راپمی)۷۶
- ۱۶- پروتکل‌های پنج‌گانه پیوستن به کنوانسیون کویت۷۷
- ۱۶-۱- دولت‌ها در پروتکل همکاری منطقه‌ای برای مبارزه با آلودگی۷۷
- ۱۶-۲- پروتکل مربوط به آلودگی دریایی ناشی از اکتشاف۷۸
- ۱۶-۳- منابع مستقر در خشکی۷۸
- ۱۶-۴- ضایعات سکوهای حفاری۷۹
- ۱۷- حقوق بین‌الملل عرفی برای حفاظت محیط دریایی از آلودگی۷۹
- ۱۸- حقوق بین‌الملل قراردادی برای جلوگیری از آلودگی محیط دریایی۸۲
- ۱۹- اقدامات دولت‌ها برای کاهش اثرات زیست‌محیطی آلودگی دریا۸۴
- ۱۹-۱- آلودگی ناشی از کشتی‌ها۸۴
- ۱۹-۲- آلودگی ناشی از تأسیسات و وسائل مورد استفاده در اکتشافات و بهره‌برداری۸۵
- ۲۰- تعهدات کلی دولت‌ها بر کاهش اثرات زیست‌محیطی آلودگی دریا۸۵
- فرجام۸۶
- فصل دوم: خلیج فارس و مسائل زیست‌محیطی آن۸۹**
- ۱- پیدایش خلیج فارس۹۰
- ۲- موقعیت جغرافیایی خلیج فارس۹۳
- ۳- جغرافیای تاریخی خلیج فارس۹۴
- ۴- آب و هوای خلیج فارس۹۶
- ۵- تغییرات جوی در خلیج فارس و سواحل آن۹۷
- ۶- میزان بارندگی در سواحل خلیج فارس۹۷

- ۷- جغرافیای سیاسی خلیج فارس ۹۸
- ۸- ویژگی های ژئوپلیتیکی خلیج فارس ۱۰۰
- ۹- رژیم های قلمرویی در خلیج فارس ۱۰۰
- ۱۰- وضعیت زیست محیطی خلیج فارس ۱۰۳
- ۱۱- مهم ترین فعالیت هایی که محیط زیست دریایی را تهدید می کنند ۱۰۳
- ۱۲- چالش های زیست محیطی در منطقه ژئوپلیتیکی خلیج فارس ۱۰۳
- ۱۳- عوامل تأثیر گذار بر تخریب محیط زیست خلیج فارس ۱۰۵
- ۱-۱۳- عوامل طبیعی ۱۰۶
- ۲-۱۳- شرایط انسانی ۱۰۶
- ۱۴- مفهوم آلودگی ۱۰۶
- ۱۵- منابع آلوده کننده خلیج فارس و تأثیر آن بر روی اکوسیستم منطقه ۱۰۸
- ۱-۱۵- آلودگی ناشی از مواد نفتی ۱۰۸
- ۲-۱۵- تأثیرات مواد نفتی بر روی اکوسیستم منطقه ۱۱۰
- ۳-۱۵- آلودگی ناشی از مواد شیمیایی (غیر نفتی) و میکروبی ۱۱۲
- ۴-۱۵- آلودگی ناشی از فلزات سنگین ۱۱۲
- ۵-۱۵- آلودگی ناشی از باران های اسیدی ۱۱۳
- ۶-۱۵- آلودگی ناشی از جنگ ۱۱۳
- ۷-۱۵- آلودگی ناشی از فاضلاب های شهری ۱۱۴
- ۱۶- کشنده های سرخ ۱۱۵
- ۱۷- ساخت جزایر مصنوعی و تهدیدات آنها ۱۱۷
- ۱۸- پیامدهای ساخت جزایر مصنوعی ۱۱۹
- ۱۹- آلودگی دستگاه های آب شیرین کن ۱۲۰
- ۲۰- آثار و پیامدهای زیست محیطی آلودگی آب های دریای خلیج فارس ... ۱۲۱
- ۱-۲۰- مرگ مرجان ها ۱۲۱

- ۲۰-۲- مرگ دلفین ها ۱۲۲
- ۲۰-۳- از بین رفتن لاک پشت های دریایی ۱۲۳
- فرجام ۱۲۴
- فصل سوم: مقابله با تهدیدهای زیست محیطی خلیج فارس** ۱۲۷
- ۱- مسائل زیست محیطی در خلیج فارس ۱۳۰
- ۲- بررسی همگرایی منطقه ای در خلیج فارس ۱۳۲
- ۲-۱- مبانی نظری همگرایی ۱۳۲
- ۲-۲- بررسی شکل گیری همگرایی در منطقه خلیج فارس ۱۳۶
- ۳- همکاری های منطقه ای و بین المللی در جهت حمایت از محیط زیست خلیج فارس ۱۴۰
- ۴- اصول حقوقی حاکم بر منطقه خلیج فارس و دریای عمان ۱۴۱
- ۵- پیشنهادها در خصوص رفع کاستی ها در کنوانسیون ۱۴۴
- ۶- راهکارهای جلوگیری از تهدیدات زیست محیطی ۱۴۷
- ۶-۱- توسعه مدیریت زیست محیطی ۱۴۷
- ۶-۲- دولت ها بازیگر اصلی در مدیریت زیست محیطی ۱۵۱
- ۶-۳- زنان و محیط زیست ۱۵۲
- ۶-۴- رسانه ها و محیط زیست ۱۵۲
- ۷- توسعه ملی و مشارکت جمعی کشورهای حوزه خلیج فارس ۱۵۵
- ۷-۱- همگرایی ۱۵۵
- ۷-۲- همکاری های منطقه ای در خلیج فارس ۱۵۶
- ۷-۳- همکاری در زمینه بیابان زدایی ۱۵۹
- ۷-۴- همکاری در زمینه آب ۱۶۰
- ۸- همکاری های دریایی در خلیج فارس ۱۶۲
- ۹- تقویت خطوط کشتیرانی و خدمات دریایی مشترک ۱۶۲

- ۱۰- تأسیس آموزشگاه و کالج دریایی ۱۶۳
- ۱۱- همکاری در احداث کارگاه های کشتی سازی و تعمیرات کشتی ۱۶۳
- ۱۲- نظارت مشترک بر عبور و مرور دریایی ۱۶۴
- ۱۳- تأسیس شرکت بیمه دریایی ۱۶۴
- ۱۴- زمینه های صیادی مشترک ۱۶۴
- ۱۵- همکاری های مشترک در صنعت گردشگری ۱۶۴
- ۱۶- جلوگیری از آلودگی ناشی از تأسیسات حفاری دریا ۱۶۵
- ۱۷- حقوق بین الملل دریاها و راهکارها ۱۶۶
- ۱۷-۱- اصل مسئولیت بین المللی دولت ها در پاسداری از محیط زیست ۱۶۸
- ۱۷-۲- اصل همسایه خوب ۱۶۸
- ۱۷-۳- اصل تدابیر احتیاطی پیش از عمل ۱۶۸
- ۱۷-۴- اصل پرداخت خسارت از سوی آلوده کننده ۱۶۹
- ۱۷-۵- اصل توسعه پایدار ۱۶۹
- ۱۸- چند راهکار بین المللی دیگر ۱۶۹
- فرجام ۱۷۵
- سخن پایانی** ۱۷۹
- منابع** ۱۸۵
- نمایه** ۱۹۳

مقدمه

خلیج فارس محور ارتباط بین اروپا، آفریقا و آسیای جنوبی و جنوب شرقی است و از نظر راهبردی در منطقه خاورمیانه، به عنوان بزرگترین و مهمترین مرکز ارتباطی بین این سه قاره است به همین دلیل از دیرباز مورد توجه قدرت های جهانی و همچنین بازرگانان دنیا بوده است و این شاهراه انتقال انرژی یکی از اصلی ترین مسیر ترانزیت کالا به اقصی نقاط جهان به شمار می آید. علیرغم تمامی این مزایای گسترده ای که در این پهنه آبی وجود دارد، متأسفانه خلیج فارس مدفن و مخزن انواع آلاینده های بسیار خطرناک در خود شده و فعالیت های صنعتی گسترده باعث تخریب در اکوسیستم آبی این منطقه شده گردیده است و نبود مدیریت علمی منسجم و عدم تدوین دقیق قوانین و مقررات بازدارنده و دارای ضمانت اجرا، این حوزه آبی را تبدیل به یکی از آلوده ترین مناطق دریایی از نظر زیست محیطی کرده است.

خلیج فارس، به عنوان نگین آبی جهان، از نظر تنوع زیستی و منابع جاندار، دارای اهمیتی فوق العاده است و همین موضوع اهمیت حفاظت از محیط زیست دریایی این محدوده را بسیار افزایش می دهد. این پهنه آبی زیستگاه گونه های بسیاری از آبزیان، از جمله ماهی ها، میگوها، خرچنگ ها، مرجان ها، دلفین ها، لاک پشت ها و پرندگان دریایی است. منابع جاندار خلیج فارس نقش حیاتی در تغذیه انسان در منطقه ایفا می کنند. صید و پرورش آبزیان در این منطقه منبع درآمد و معیشت بسیاری از مردم است. خلیج فارس یکی از غنی ترین مناطق از نظر تنوع زیستی دریایی در جهان است. این تنوع زیستی نقش مهمی در حفظ تعادل

اکوسیستم دریایی و ارائه خدمات اکوسیستمی مانند تصفیه آب و تولید اکسیژن ایفا می‌کند. منابع جاندار خلیج فارس از جمله مرجان‌ها و ماهی‌های زیبا جذبه گردشگری مهمی در منطقه هستند. گردشگری مرتبط با محیط زیست دریایی می‌تواند منبع درآمد و ایجاد شغل برای مردم محلی باشد. صنعت شیلات در کشورهای حاشیه خلیج فارس نقش مهمی در اقتصاد منطقه دارد. صادرات محصولات شیلاتی به سایر کشورها منبع ارز و درآمد برای این کشورها است. گردشگری مرتبط با محیط زیست دریایی می‌تواند منبع درآمد و ایجاد شغل برای مردم محلی باشد. خلیج فارس یکی از مهم‌ترین مناطق تولید نفت و گاز در جهان است. وجود منابع جاندار در این منطقه می‌تواند به جذب سرمایه‌گذاری و ایجاد شغل در صنعت نفت و گاز کمک کند. منابع جاندار خلیج فارس موضوع مطالعات علمی بسیاری هستند که این اثر نیز با در نظر گرفتن مطالعات پیشین تلاش دارد از منظر حقوق بین‌الملل به ضرورت و راهکارهای حفاظت از منابع جاندار دریایی خلیج فارس پردازد. در مجموع می‌توان گفت مطالعاتی از این دست می‌تواند به درک بهتر ما از محیط زیست دریایی و گونه‌های موجود در آن کمک کند. منابع جاندار خلیج فارس می‌توانند ابزار آموزشی ارزشمندی برای آموزش مردم در مورد اهمیت محیط زیست دریایی و نیاز به حفاظت از آن باشند. با توجه به اهمیت فوق‌العاده منابع جاندار خلیج فارس، حفاظت از آنها از تهدیدات مختلف مانند آلودگی، صید بی‌رویه و تخریب زیستگاه‌ها ضروری است. این امر نیازمند همکاری همه کشورهای حاشیه خلیج فارس و جامعه بین‌المللی است.

متأسفانه محیط زیست دریایی خلیج فارس از سوی عوامل مختلف در معرض تهدیدات جدی قرار دارد که بایستی به طور سیستماتیک و علمی راهکارهای کارآمدی برای مهار و مدیریت آنها در نظر گرفته شود. از آلودگی‌های نفتی و شیمیایی گرفته تا صید بی‌رویه و تخریب زیستگاه‌ها، این گنجینه طبیعی با خطرات جدی روبروست. برخی از مهم‌ترین این تهدیدات عبارتند از:

اول، آلودگی:

آلودگی نفتی: نشت نفت از کشتی‌ها، سکوهای نفتی و خطوط لوله، یکی از بزرگترین تهدیدات برای منابع جاندار خلیج فارس است. نفت سمی و چسبنده است و می‌تواند به طور جدی به آبزیان، مرجان‌ها و سایر موجودات دریایی آسیب برساند.

آلودگی شیمیایی: مواد شیمیایی خطرناکی مانند سموم دفع آفات، کودها و فاضلاب صنعتی از طریق رودخانه‌ها و فعالیت‌های ساحلی وارد خلیج فارس می‌شوند. این مواد شیمیایی می‌توانند سمی باشند و به طور مستقیم به آبزیان و سایر موجودات دریایی آسیب برسانند.

آلودگی پلاستیکی: زباله‌های پلاستیکی، به ویژه کیسه‌های پلاستیکی، بطری‌ها و نی‌ها، به وفور در خلیج فارس یافت می‌شوند. این زباله‌ها توسط آبزیان بلعیده می‌شوند و می‌توانند باعث خفگی، انسداد روده و سایر مشکلات سلامتی شوند.

دوم، صید بی‌رویه:

صید بیش از حد: صید بیش از حد ماهی، میگو و سایر آبزیان، به طور جدی به ذخایر آبزیان خلیج فارس آسیب رسانده است. این امر به نوبه خود بر زنجیره غذایی دریایی تأثیر می‌گذارد و باعث می‌شود که برخی گونه‌ها در معرض خطر انقراض قرار بگیرند.

صید غیرقانونی: صید غیرقانونی، صید بدون مجوز یا صید گونه‌های در معرض خطر، مشکلی جدی در خلیج فارس است. این امر نه تنها به ذخایر آبزیان آسیب می‌رساند، بلکه به اقتصاد جوامع محلی که به صید و پرورش آبزیان وابسته هستند نیز آسیب می‌زند.

روش‌های صید مخرب: برخی از روش‌های صید، مانند صید با ترال، به صخره‌های مرجانی و سایر زیستگاه‌های دریایی آسیب می‌رسانند. این امر به طور

کلی تنوع زیستی خلیج فارس را کاهش می‌دهد.
سوم، تخریب زیستگاه:

توسعه ساحلی: توسعه ساحلی، مانند ساخت و ساز هتل‌ها، اسکله‌ها و بنادر، زیستگاه‌های طبیعی مانند تالاب‌های حرا و صخره‌های مرجانی را از بین می‌برد. این امر به طور مستقیم به گونه‌های دریایی که به این زیستگاه‌ها وابسته هستند آسیب می‌رساند.

آلودگی رسوبی: رسوبات از فعالیت‌های کشاورزی، جنگلداری و ساخت و ساز می‌توانند به خلیج فارس ریخته شوند و زیستگاه‌های دریایی را با رسوبات خفه کنند. این امر می‌تواند باعث مرگ مرجان‌ها و سایر موجودات دریایی شود که به بستر دریا وابسته هستند.

تغییرات آب و هوایی: تغییرات آب و هوایی باعث افزایش دمای آب، اسیدی شدن اقیانوس و افزایش سطح دریا می‌شود. این تغییرات به طور جدی به صخره‌های مرجانی و سایر زیستگاه‌های دریایی آسیب می‌رساند و بر گونه‌های دریایی که به این زیستگاه‌ها وابسته هستند تأثیر می‌گذارد.
چهارم، سایر تهدیدات:

گردشگری دریایی: گردشگری دریایی، به ویژه قایق‌سواری و غواصی، می‌تواند به صخره‌های مرجانی و سایر زیستگاه‌های دریایی آسیب برساند.

فعالیت‌های نظامی: فعالیت‌های نظامی، مانند مانورهای دریایی و آزمایش‌های سلاح، می‌تواند به آبیان و سایر موجودات دریایی آسیب برساند.

در فرهنگ لغت واژه تهدید را ترساندن عمدی کسی از تنبیه یا آزار و امری ناخوشایند تعریف می‌کند که ارتباط مستقیمی با تحت شعاع قرار گرفتن امنیت ملی دارد که مسئله سلامت اکوسیستم زیستی و جغرافیایی از این تهدیدات زیست محیطی انسانی و طبیعی عاری نیست و باید اذعان نمود که برای حفاظت از زیست بوم خلیج فارس باید منابع آلوده‌کننده که در خشکی و مناطق ساحلی وجود دارد

را شناخت و با نظارت کامل و دقیق بر تردد نفتکش‌ها و قرار دادن جریمه‌های سنگین برای نفتکش‌های آلوده‌کننده‌ای، از آسیب بیشتر جلوگیری گردد.

حقوق بین‌الملل ابزارها و قواعد متعددی برای حمایت از محیط زیست دریایی و منابع جاندار آن ارائه می‌کند. برخی از مهم‌ترین این ابزارها عبارتند از:

کنوانسیون ملل متحد در مورد حقوق دریاها (UNCLOS): این کنوانسیون جامع، چارچوب حقوقی کلی برای فعالیت‌های در دریاها و اقیانوس‌ها را ترسیم می‌کند و تعهدات دولت‌ها را در قبال حفاظت از محیط زیست دریایی مشخص می‌کند.

کنوانسیون مارپول (MARPOL): این کنوانسیون به طور خاص بر پیشگیری از آلودگی ناشی از کشتی‌ها تمرکز دارد و الزامات و استانداردهای دقیقی را برای جلوگیری از تخلیه مواد مضر به دریا تعیین می‌کند.

کنوانسیون تنوع زیستی: این کنوانسیون بر حفظ تنوع زیستی در تمام سطوح، از جمله در محیط زیست دریایی، تأکید دارد و از دولت‌ها می‌خواهد اقدامات لازم را برای حفاظت از گونه‌ها و زیستگاه‌های طبیعی انجام دهند.

با اتکا به این چارچوب حقوقی، می‌توان راهکارهای متعددی برای مقابله با تهدیدات زیست محیطی خلیج فارس ارائه کرد:

تقویت همکاری‌های منطقه‌ای: کشورهای حاشیه خلیج فارس باید با انعقاد توافقنامه‌های منطقه‌ای و همکاری در زمینه‌های مختلف مانند پایش محیط زیست، مقابله با آلودگی، و مدیریت منابع جاندار، به طور مشترک برای حفاظت از این پهنه آبی ارزشمند تلاش کنند.

ایجاد و اجرای قوانین ملی قوی: هر یک از کشورهای منطقه باید قوانین ملی قوی و کارآمدی برای حفاظت از محیط زیست دریایی خود وضع و اجرا کند. این قوانین باید با استانداردهای بین‌المللی همسو بوده و با جدیت اجرا شوند.

ظرفیت‌سازی و ارتقای آگاهی: آموزش و ارتقای آگاهی عمومی در مورد

اهمیت حفاظت از محیط زیست دریایی و منابع جاندار آن از جمله اقدامات کلیدی برای جلب مشارکت مردم و ذینفعان در این زمینه است.

حمایت از تحقیقات علمی: انجام تحقیقات علمی برای درک بهتر چالش‌های زیست محیطی خلیج فارس و یافتن راه‌حل‌های مؤثر برای مقابله با آنها ضروری است.

استفاده از ابزارهای حقوقی بین‌المللی: دولت‌ها می‌توانند از طریق سازو-کارهای حل‌وفصل اختلافات موجود در حقوق بین‌الملل، برای حل‌وفصل اختلافات مربوط به آلودگی و تخریب محیط زیست دریایی اقدام کنند.

البته به طور خاص می‌توان این دو راهکار را برای مقابله با تهدیدات موجود برای محیط زیست دریایی خلیج فارس و منابع جاندار مطرح کرد: اول، تقویت قوانین و مقررات:

وضع قوانین ملی: هر یک از کشورهای حاشیه خلیج فارس باید قوانین ملی قوی و جامعی برای حفاظت از محیط زیست دریایی و منابع جاندار خود وضع کنند. این قوانین باید با استانداردهای بین‌المللی همسو بوده و به طور موثر اجرا شوند.

ممنوعیت فعالیت‌های مخرب: قوانین باید فعالیت‌هایی مانند صید بی‌رویه، تخریب زیستگاه‌ها، و آلودگی نفتی را ممنوع کنند.

ایجاد مناطق حفاظت‌شده: می‌توان مناطق حفاظت‌شده دریایی ایجاد کرد تا از گونه‌های در معرض خطر و زیستگاه‌های حساس محافظت شود.

استانداردهای زیست محیطی: قوانین باید استانداردهای زیست محیطی را برای فعالیت‌هایی مانند تخلیه فاضلاب و آلاینده‌های صنعتی تعیین کنند.

تقویت همکاری‌های منطقه‌ای: کشورهای حاشیه خلیج فارس باید با انعقاد توافقنامه‌های منطقه‌ای و همکاری در زمینه‌های مختلف مانند پایش محیط زیست، مقابله با آلودگی، و مدیریت منابع جاندار، به طور مشترک برای حفاظت از این

پهنه آبی ارزشمند تلاش کنند.

تبادل اطلاعات: کشورهای منطقه باید اطلاعات مربوط به وضعیت محیط زیست دریایی و منابع جاندار را به اشتراک بگذارند.

برنامه‌های مشترک: می‌توان برنامه‌های مشترکی برای مقابله با چالش‌های زیست محیطی مانند آلودگی نفتی و صید بی‌رویه اجرا کرد.

حل و فصل اختلافات: باید سازوکارهایی برای حل و فصل اختلافات احتمالی بین کشورهای منطقه در مورد مسائل مربوط به محیط زیست دریایی وجود داشته باشد.

استفاده از ابزارهای بین‌المللی:

کنوانسیون‌های بین‌المللی: می‌توان از کنوانسیون‌های بین‌المللی مانند UNCLOS، MARPOL، و کنوانسیون تنوع زیستی برای تقویت قوانین ملی و منطقه‌ای در زمینه حفاظت از محیط زیست دریایی استفاده کرد.

دادگاه‌های بین‌المللی: در صورت بروز اختلافات بین کشوری در مورد مسائل مربوط به محیط زیست دریایی، می‌توان از دادگاه‌های بین‌المللی مانند دیوان بین‌المللی دادرسی دریایی (ITLOS) برای حل و فصل این اختلافات استفاده کرد. دوم، افزایش آگاهی عمومی:

برنامه‌های آموزشی: می‌توان برنامه‌های آموزشی در سطوح مختلف برای افزایش آگاهی مردم در مورد اهمیت حفاظت از محیط زیست دریایی و منابع جاندار خلیج فارس برگزار کرد.

مدارس: نظام‌های آموزش و پرورش در کشورهای منطقه می‌بایست برنامه‌های آموزشی کارآمدی در این زمینه تدوین نموده و از این طرق آگاهی عمومی نسبت به اهمیت موضوع و ضرورت توجه بیشتر به حفاظت از محیط زیست دریایی منطقه را افزایش دهند. آموزش در مورد محیط زیست دریایی باید در برنامه درسی مدارس گنجانده شود.

جوامع محلی: می‌توان برنامه‌های آموزشی را برای جوامع محلی که در سواحل خلیج فارس زندگی می‌کنند برگزار کرد.

رسانه‌ها: رسانه‌ها می‌توانند نقش مهمی در افزایش آگاهی عمومی در مورد مسائل مربوط به محیط زیست دریایی ایفا کنند.

جلب مشارکت مردم توسط گروه‌های زیست محیطی: می‌توان از گروه‌های زیست محیطی برای مشارکت در برنامه‌های حفاظت از محیط زیست دریایی استفاده کرد.

حمایت‌های داوطلبانه: می‌توان برنامه‌های داوطلبانه‌ای را برای جلب مشارکت مردم در فعالیت‌های حفاظتی مانند پاکسازی سواحل و کاشت درختان در حاشیه خلیج فارس برگزار کرد.

اکوتوریسم: می‌توان از اکوتوریسم برای افزایش آگاهی مردم در مورد اهمیت حفاظت از محیط زیست دریایی و منابع جاندار خلیج فارس استفاده کرد.

با اجرای این دو راهکار و سایر اقدامات لازم، می‌توانیم به طور موثرتری از منابع جاندار خلیج فارس در برابر تهدیدات مختلف محافظت کنیم و از این گنجینه طبیعی برای نسل‌های آینده حفظ کنیم.

از این رو کتاب حاضر که شامل مجموعه‌ای از دغدغه‌ها و پژوهش‌های دانشجوی فرهیخته و توانمند، سرکار خانم زهرا فلاح‌تکار است، با هدف بررسی وضعیت زیست محیطی خلیج فارس و معرفی چالش‌ها و تهدیدات زیست محیطی این منطقه از منظر حقوق بین‌الملل و مسئولیت‌های بین‌المللی دولت‌ها را شناسایی کرده و در پایان راهکارها و پیشنهادات لازم را ارائه کرده است. نویسنده که دانش آموخته حقوق بین‌الملل است با نگاهی ژرف و تلاش بسیار به منظور بهبود کیفیت زندگی و رفاه مردم منطقه و نسل‌های آینده با ارائه راهکارهای مناسب، برای ترمیم منافع صدمه دیده همت گماشته و برای جلوگیری از تخریب بیشتر منابع، راه‌حل‌های پیشگیرانه‌ای را از منظر حقوق بین‌الملل تدارک دیده است که

می‌تواند قابل استفاده برای دانشجویان و علم جویان حقوق بین‌الملل خصوصاً علاقمندان به مباحث حقوق بین‌الملل دریاها و حقوق بین‌الملل محیط زیست خاصه حوزه آبی خلیج فارس باشد همچنین این اثر فرصتی برای تعمق بیشتر مدیران و قانون‌گذاران در عرصه قانون‌گذاری در این زمینه را فراهم می‌آورد.

دکتر افشین زرگر

دانشیار حقوق بین‌الملل و روابط بین‌الملل

عضو هیات علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج

دیباچه

محیط زیست دریایی به سبب اینکه از عناصر بسیار گوناگونی تشکیل شده است، در برابر مواد خارجی که به عمد یا غیر عمد به آن وارد می شود بسیار آسیب پذیر است، خلیج فارس در زمره یکی از با ارزش ترین زیست بوم های آبی جهان محسوب می گردد که با وجود متنوع ترین رویش های گرمسیری، گونه های مختلف جانداران آبی و منابع و ذخایر عظیم نفت و گاز و ذخائر شیلاتی از ویژگی های اقلیمی منحصر به فردی از نظر زیست محیطی برخوردار است و همین شرایط بسیار ویژه است که محیط زیست آن تبدیل به محیط زیستی بسیار حساس و شکننده کرده است. به دلیل حاکم بودن شرایط طبیعی متفاوت بر گستره آبی و هم بر خشکی های این منطقه از ظرفیت تجدید پذیری ضعیفی برخوردار بوده و زخم های طبیعی بر پیکره آن باعث نابودی بیشتر زمینه های مناسب زندگی می گردد. از این رو در سطح ملی و منطقه ای می بایست به مشکلات زیست محیطی در راستای برقراری توازن میان توسعه و حفاظت محیط طبیعی منطقه خلیج فارس توجه کافی مبذول گردد.

در این خصوص همزمان با بهره گیری از تکنولوژی برای جلوگیری از آلودگی و تخریب بیش از حد محیط زیست طبیعی بایستی کوشش شود تا از طریق وضع و اعمال قوانین و ارتقای سطح آگاهی های زیست محیطی مردم، با مشکل آلودگی و تخریب محیط زیست مبارزه شود و با توجه به اهمیتی که این محیط زیست دریایی دارد، اگر سازوکاری برای کنترل آلودگی وجود نداشته باشد، زمینه نابودی آن فراهم خواهد شد برای تحقق هدف حمایتی،

کنوانسیون‌های بین‌المللی و منطقه‌ای برای جلوگیری از آلودگی‌های دریایی تنظیم و تدوین شده است. در سطح بین‌المللی «سازمان جهانی دریا نوردی» (IMO) مسئول نظارت و پیگیری و به روز رساندن مفاد کنوانسیون‌ها و همچنین وظیفه تدوین مقررات جدید را عهده‌دار می‌باشد. کنوانسیون‌های بسیاری در مورد آلودگی‌های دریایی تصویب شده است، ولی تعداد این کنوانسیون‌ها و مقررات بین‌المللی در خصوص آلودگی‌های نفتی اندک است که از جعبه آن‌ها می‌توان «به کنوانسیون مارپول»، «کنوانسیون آمادگی، مقابله و همکاری در برابر آلودگی نفتی»، «کنوانسیون جبران خسارات ناشی از آلودگی نفتی» اشاره کرد. در منطقه خلیج فارس و دریای عمان با همکاری برنامه محیط زیست دریایی ملل متحد (UNEP) و کشورهای منطقه، کنوانسیون کویت و پروتکل‌های آن به منظور حفاظت از محیط زیست دریایی در برابر آلودگی‌ها تدوین گردیده است.

به موجب ماده ۱۶ کنوانسیون تأسیس سازمان منطقه‌ای حفاظت از محیط زیست دریایی و به استناد ماده ۳ پروتکل همکاری منطقه‌ای، تأسیس مرکز کمک‌های متقابل در مواقع اضطراری در دریا تصویب شده است. بررسی کنوانسیون‌ها و مسئولیت‌های سازمان‌های مرتبط با آلودگی نفتی حاکی از این است که بسیاری از دولت‌ها از عضویت در کنوانسیون‌های بین‌المللی مرتبط، به دلیل عدم امکان دسترسی به فناوری‌ها و تجهیزات مورد نظر کنوانسیون‌های امتناع می‌ورزند و به همین دلیل کشورهای منطقه خلیج فارس از لحاظ عضویت در کنوانسیون‌های مرتبط، متفاوت هستند. با وجود اینکه محدوده دریایی خلیج فارس به عنوان منطقه ویژه دریایی اعلام گردیده است، ابزارهای قانونی موجود الزامات ویژه‌ای برای حفظ محیط زیست این منطقه قائل نگردیده است. در این پژوهش سعی شده است تا با بررسی قوانین و مقررات و ساختارهای موجود در خصوص تهدیدات زیست‌محیطی خلیج فارس راهکارهای مناسب در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی خلیج فارس ارائه گردد و در اسرع وقت نسبت به ترمیم منابع

صدمه دیده همت گماشت و از تخریب بیشتر سایر منابع این پهنه آبی گسترده پیشگیری‌های لازم انجام شود.

از سوی دیگر، خلیج فارس دریای نیمه بسته و یکی از بزرگترین زیستگاه‌های آبی جهان است. در این پهنه آبی شمار فراوانی گونه جانوری «که تا کنون حدود ۶۰۰ گونه آن‌ها» شناسایی شده‌اند، در بین جلبک‌ها و گیاهان دریایی زندگی می‌کنند. از جمله مهم‌ترین موجودات ساکن در خلیج فارس می‌توان به انواع فیتوپلانکتون، ماهی‌ها، نرم تنان، میگوها، مرجان‌ها، درختان حرا و گونه‌های نادر از لاک پشت اشاره کرد و یکی دیگر از ویژگی‌ها و اختصاصات پایدار خلیج فارس در طول حیات اجتماعی، سیاسی و استراتژیک آن وجود مکان‌ها و مراکز ثابت راهبردی و اقتصادی در طول تاریخ بوده است که همواره تلاش تمدن‌ها و مراکز قدرت پیرامون خلیج فارس و قدرت‌های فرا منطقه‌ای برای دست یافتن و تسلط بر آن و دور نگه داشتن قدرت‌های رقیب به منظور بهره‌مندی از مزایای قدرت برتر و تنعمات موجود در خلیج فارس بوده است.

به علت وجود مخازن نفت و گاز در این منطقه همیشه خطر آلودگی آب خلیج فارس وجود داشته است. وضعیت جغرافیای این پهنه آبی بیشتر از سایر مناطق آب کره در معرض خطر فشارهای محیطی است، هر گونه تغییری در این بوم زیست، مانند ساخت و سازهای گوناگون در ساحل، ورود آلاینده‌های مختلف و طولانی شدن زمان ماندگاری آن‌ها در محل، تغییرات دمایی و تغییرات میزان شوری باعث آسیب جدی به موجودات زنده خط ساحلی می‌شود. همینطور محیط زیست بستر زندگی و حیات انسان و سایر موجودات و زیر ساخت اساسی توسعه و پیشرفت بشر است. به دلیل روابط متقابل و کاملاً به هم پیوسته‌ای که بین انسان و طبیعت برقرار است، هر گونه تغییر نامطلوب در شرایط اکولوژیکی محیط آثار مخربی بر انسان و منافع او پدید می‌آورد.

خرابی‌ها، خسارت‌ها و ضرر زیان ناشی از حوادثی همچون سیل، رانش زمین،

منابع

منابع فارسی

۱. اتوتایل، ژناروید؛ دالبی، سیمود؛ روتلج، پاول. (۱۳۸۰)، *اندیشه‌های ژئوپلیتیک در قرن بیستم*، ترجمه: حافظ نیا و هاشم نصیری، تهران: دفتر مطالعات سیاسی بین‌المللی.
۲. احمدی، سید محمد. (۱۳۸۸)، *حفاظت از محیط زیست خلیج فارس محوری برای همکاری‌های منطقه‌ای، ماهیانه رویدادها و تحلیل‌ها*، شماره ۲۳۸، انتشارات وزارت امور خارجه.
۳. اسدی، بیژن. (۱۳۶۸)، *خلیج فارس از دیدگاه آمار*، مرکز مطالعات خلیج فارس، تهران: نشر دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۴. اسدی، بیژن. (۱۳۸۱)، *خلیج فارس و مسائل آن*، تهران: نشر سمت.
۵. امید، علی. (۱۳۸۶)، *حقوق بین‌الملل و ساخت جزایر مصنوعی، سالنامه اطلاعات سیاسی و اقتصادی شماره ۲۳۷ و ۲۳۸*.
۶. امید، مریم. (۱۳۸۹)، *آلودگی زیست‌محیطی: تهدید آینده خلیج فارس*، رشد آموزش جغرافیا، شماره ۹۳.
۷. آصفی، حمدالله، و غلامرضا وطن دوست، (۱۳۷۹)، *همگرایی و ثبات در خلیج فارس*، فصلنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره ۱۲۴-۱۲۳.
۸. بازیاری‌زاده، یحیی، (۱۳۹۰)، *حفاظت محیط زیست خلیج فارس و دریای عمان*، فصلنامه روابط عمومی، شماره ۷۸.
۹. براگ فوگل، توماس، (۱۳۷۱). *توجه به محیط زیست ضرورت بزرگ زندگی مردمان دوران ما*، *روزنامه اطلاعات*، شماره: ۱۹۶۳۳، خرداد ۷.
۱۰. برومند، فیروزه؛ کرته، و همکاران، (۱۳۷۰)، *کمسیون ملی یونسکو در ایران*،

آموزش بین‌المللی محیط زیست.

۱۱. پطروس غالی. (۱۳۸۱)، حقوق بین‌الملل در تکاپوی ارزش‌های خود: صلح، توسعه، دموکراسی، ترجمه دکتر بیگ زاده، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۳۵ و ۳۶.
۱۲. پور نوری، منصور. (۱۳۸۳)، حقوق بین‌الملل دریاها، تهران: مهد حقوق، جلد اول.
۱۳. پیشگاهی فرد، زهرا. (۱۳۸۴). مقدمه‌ای بر جغرافیای سیاسی دریاها با تأکید بر آب‌های ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۴. پیشگاهی فرد، زهرا؛ کامران، حسن؛ رسول، افضل‌ی؛ امینی، حسن. (۱۳۹۱)، پیامدهای زیست‌محیطی و حقوقی ساخت جزایر مصنوعی در خلیج فارس، فصلنامه پژوهش‌ها جغرافیای انسانی، شماره ۷۹، بهار.
۱۵. تقی زاده انصاری، مصطفی. (۱۳۸۷)، حقوق محیط زیست در ایران، تهران: انتشارات سمت.
۱۶. جعفر ولدانی، اصغر. (۱۳۶۹)، روابط عراق و کیویت، تألیف دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۱۷. جکسون، رابرت؛ و سورنسون، گنورگ. (۱۳۸۵)، درآمدی بر روابط بین‌الملل، مترجمین: مهدی ذاکریان، احمد تقی زاده و حسن سعید کلاهی، تهران: نشر میزان.
۱۸. جمالی، حسین. (۱۳۸۵)، تاریخ و اصول روابط بین‌الملل، قم: انتشارات زمزم هدایت.
۱۹. جوزی، سید علی؛ جعفرپور، جاوید؛ شعاریان، فرشاد (۱۳۸۹)، حقوق محیط زیست، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۲۰. حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۵)، اصول و مفاهیم ژئوپولوتیک، تهران: امیرکبیر.
۲۱. حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۸)، بررسی و تحلیل نقش جمعیت در وزن ژئوپلیتیکی ایران، فصلنامه مدرس، دوره سیزدهم، شماره اول.

۲۲. حافظ نیا، محمدرضا. (۱۳۸۹)، *خلیج فارس و اهمیت استراتژیک تنگه هرمز*، تهران: نشر سمت.
۲۳. حافظ نیا، محمدرضا؛ و ربیعی، حسین. (۱۳۹۲)، *مطالعات منطقه‌ای خلیج فارس*، تهران: نشر سمت.
۲۴. حبیبی، محمد حسن. (۱۳۸۱) *حقوق محیط زیست*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲۵. دلبلو، پیرس؛ وارفورد، دیوید، جی جرمی. (۱۳۸۵)، *دنیای بیکران اقتصاد، محیط زیست و توسعه پایدار*، ترجمه: عوض کوچکی و سیاوش دهقانیان و علی کلاهی اهری، تهران: نشر نی.
۲۶. درویش زاده، علی. (۱۳۷۰)، *زمین شناسی ایران*، تهران: نشر امیرکبیر.
۲۷. رامشت، محمد حسین. (۱۳۸۲)، *جغرافیای طبیعی خلیج فارس*، اصفهان: نشر دانشگاه اصفهان.
۲۸. زارعی، بهادر و دیگران. (۱۳۹۳)، *فرصت‌ها و چالش‌های همگرایی منطقه‌ای*، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، دوره ۴۶ شماره ۴.
۲۹. سادات موسوی، سید محمد جعفر. (۱۳۸۶)، *صنعت پتروشیمی و پالش‌های زیست‌محیطی*، مجله توسعه پایدار و محیط زیست، سال اول، شماره دوم.
۳۰. شاهی، رضا. (۱۳۸۷)، *افزایش دامنه بحران آلودگی در خلیج فارس*، دفتر حفاظت و بهسازی منابع دریایی سازمان شیات ایران، ماهنامه پیام دریا.
۳۱. ضیایی بیگدلی، محمدرضا. (۱۳۸۷)، *حقوق بین‌الملل عمومی*، تهران: انتشارات گنج دانش.
۳۲. ظفری، افسانه و همکران. (۱۳۸۷)، *مروری بر قوانین محیط زیست خلیج فارس با تأکید بر محیط زیست دریایی*، مجموعه مقالات همایش ملی جایگاه خلیج فارس در تحولات استراتژیک جهان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.
۳۳. عباسی اشلقی، مجید. (۱۳۹۱)، *ساخت جزایر مصنوعی در خلیج فارس از منظر حقوق بین‌الملل محیط زیست*، فصلنامه راهبرد، سال بیستم، شماره پنجاه و

هشت.

۳۴. عسگری، سهراب. (۱۳۸۷)، ژئوپلیتیک قلمروهای دریایی ایران در خلیج فارس، رساله برای اخذ دکتری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.
۳۵. عسگری، سهراب. (۱۳۸۷)، محیط زیست خلیج فارس و رویکردی پراهمیت در ژئوپلیتیک منطقه، نشریه علمی فنی سازمان جغرافیایی سپهر، شماره هشتاد و شش.
۳۶. عقیلی، سید وحید. (۱۳۸۷)، خلیج فارس، محیط زیست، توسعه پایدار، مجموعه مقالات همایش ملی جایگاه خلیج فارس در تحولات استراتژیک جهان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.
۳۷. غناری، پیمان. (۱۳۶۹)، حفاظت محیط زیست در خلیج فارس، مجموعه مقالات سمینار بررسی خلیج فارس، تهران؛ اردیبهشت، چاپ دوم.
۳۸. فتائی، ابراهیم. (۱۳۸۶)، مقدمه‌ای بر شناخت محیط زیست، اردبیل: انتشارات مهد تمدن.
۳۹. فرانکل، جوزف. (۱۳۷۶)، نظریه معاصر بین‌المللی، ترجمه: وحید بزرگی، تهران: اطلاعات.
۴۰. فرشچی، پرویز. (۱۳۸۵)، بررسی ابعاد حقوقی آلودگی‌های نفتی در منطقه خلیج فارس و دریای عمان از دیدگاه حقوق بین‌الملل، مجله علوم و تکنولوژی محیط زیست، شماره چهارم.
۴۱. فرشچی، پروین. و دبیری، فرهاد. (۱۳۸۶)، بررسی ابعاد حقوقی آلودگی‌های نفتی در منطقه خلیج فارس و دریای عمان از دیدگاه حقوق بین‌الملل، مجله علوم و تکنولوژی محیط زیست - دوره نهم، شماره چهارم، زمستان.
۴۲. فهیم دانش، علی. (۱۳۸۵)، حقوق محیط زیست خلیج فارس و کنوانسیون کویت (راپمی)، ماهنامه دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها، شماره دویست و یک.
۴۳. فیروزی، مهدی. (۱۳۸۴)، حق بر محیط زیست، پایان‌نامه برگزیده سال دانشجویی، دانشگاه مفید، کارشناسی ارشد حقوق بشر، انتشارات جهاد

دانشگاهی.

۴۴. قوام، عبدالعی. (۱۳۸۵)، تجزیه و تحلیل ابعاد گوناگون همگرایی در روابط بین‌الملل، فصلنامه مطالعات بین‌المللی سال دوم، شماره ۴.
۴۵. کاشانی، جواد. (۱۳۸۷)، وضعیت حقوقی منابع نفت و گاز در مرز بین‌کشورها، مجله حقوقی بین‌الملل، دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی.
۴۶. کاشانی، جواد. (۱۳۸۹)، منابع نفت و گاز مشترک از منظر حقوق بین‌الملل، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش.
۴۷. کاشانی، سید صادق. (۱۳۸۸)، توسعه میدین نفت و گاز: ساختارها و رویکردهای اجرای پروژه، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
۴۸. کاظمی، سید علی اصغر. (۱۳۷۰)، ابعاد حقوقی حاکمیت ایران در خلیج فارس، تهران: نشر دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
۴۹. لاهیجانیان، اکرم المولوک. (۱۳۹۰)، آموزش محیط زیست، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
۵۰. لطفی، حیدر؛ بقایی، حیدر؛ موسوی، سیدرضا و خیامباشی، سهیل. (۱۳۸۹)، محیط زیست خلیج فارس و حفاظت از آن، فصلنامه پژوهشی جغرافیای انسانی - سال سوم، شماره اول، زمستان.
۵۱. لطفی، حیدر؛ نامی، محمد حسین؛ حسن پور، جعفر؛ بحیرایی، حمید. (۱۳۹۰)، امنیت زیست خلیج فارس و حفاظت از آن، فصلنامه پژوهشی جغرافیای انسانی - سال چهارم، شماره چهارم، پاییز.
۵۲. لواسانی، احمد. (۱۳۷۲) کنفرانس بین‌المللی محیط زیست در ریو، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.
۵۳. متقی، ابراهیم. (۱۳۷۵)، شاخص‌ها و چالش‌های الگوی امنیتی یک قطبی در خلیج فارس، فصلنامه راهبرد، شماره ۱۰.
۵۴. مجتهد زاده، پیروز. (۱۳۷۳)، کشورها و مرز در منطقه ژئوپولوتیک خلیج فارس، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

۵۵. مجتهد زاده، پیروز. (۱۳۸۹)، سیاست‌های مرزی و مرزهای بین‌المللی ایران، ترجمه حمید رضا محمدی، تهران: نشر سمت.
۵۶. مجنونیان، هنریک. (۱۳۶۳)، کلیات پیرامون پارک‌های ملی و ذخایر طبیعی، محیط‌شناسی، شماره دوازده.
۵۷. مدنی، سیدضیاءالدین. (۱۳۹۱) محورهای ارتباطی میان تحقیقات علمی دریایی و مقوله حفاظت از محیط زیست دریایی: یک واکاوی حقوقی بین‌المللی، پژوهشی اقیانوس‌شناسی، سال سوم، شماره ۱۱-۹۹-۹۱.
۵۸. مشهدی، علی. (۱۳۸۷)، حقوق محیط زیست دریایی و گسترش پدیده کشنده سرخ در منطقه خلیج فارس، سالنامه ایرانی حقوق بین‌المللی و تطبیقی، شماره چهارم.
۵۹. مشهدی، علی. (۱۳۸۹)، ترمینولوژی حقوق محیط زیست، تهران: انتشارات خرسندی.
۶۰. مقدم، محمد رضا و همکاران. (۱۳۸۷)، تأثیر آلودگی‌های نفتی بر عناصر زیست‌محیطی خلیج فارس، مجموعه مقالات همایش ملی جایگاه خلیج فارس در تحولات استراتژیک جهان، دانشگاه آزاد اسلامی واحد گرمسار.
۶۱. ملاحی، مهدی. و صالحی، جواد. (۱۳۹۲)، بررسی علل تخریب و قوانین حامی محیط زیست خلیج فارس، فصلنامه اندیشمندان حقوق-سال دوم، شماره ششم، زمستان.
۶۲. ممتاز، جمشید. (۱۳۶۸)، حمایت و توسعه محیط زیست دریایی خلیج فارس و دریای عمان، مجله حقوقی، شماره یازدهم.
۶۳. ممتاز، جمشید. (۱۳۷۷)، حمایت و توسعه محیط زیست مطابق کنوانسیون‌های ژنو و لاهه با اشاره به جنگ دوم خلیج فارس در حقوق بشر در پرتو تحولات بین‌المللی ترجمه: شریفی تراز کوهی، حسین، تهران: نشر دادگستر.
۶۴. ممتاز، جمشید. (۱۳۷۷)، سازمان ملل متحد و حمایت از محیط زیست: از استکهلم تا ریوردر و ژانیرو، در حقوق بشر در پرتو تحولات بین‌المللی، ترجمه:

طراز کوهی، حسین، تهران: دادگستر.

۶۵. منافی، هادی. (۱۳۶۷)، حفاظت محیط زیست، مجموعه مقالات سمینار بررسی مسائل خلیج فارس، انتشارات وزارت امور خارجه، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی.

۶۶. موسوی، سید فضل الله. (۱۳۸۰)، مترجم، حقوق بین‌الملل محیط زیست، تهران: نشر میزان.

۶۷. میرحیدر، دره. (۱۳۶۹)، اهمیت ژئوپولوتیک خلیج فارس، مجله سیاست خارجی، انتشارات وزارت امور خارجه، سال چهارم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان.

۶۸. نصیری، حسین. (۱۳۷۹)، توسعه پایدار چشم انداز جهان سوم، تهران: فرهنگ و اندیشه.

۶۹. وهابزاده، عبدالحسین، (۱۳۷۸)، شناخت محیط زیست، زمین سیاره زنده، موزه طبیعت و حیات وحش ایران.

۷۰. هاشمی، حمیده سادات. (۱۳۸۷)، گسترش پدیده کشند قرمز در سواحل ایران، مجله بندر دریا، شماره بیست و چهارم.

English References

1. Amirmahdian, Hooshang and entessarnader (1993), *Iran and Arab World*, London: Mcmillan Press.
2. Annual Report. (1990) *Intesgovernmental Oceanographic Commission*
3. Brown Weiss, b. (1993) *International Enviromental Law: Conterporary Issues and the Emergence of a New World*, *Georgetown Law Journal*, vol. 81, PP. 675-710.
4. Burke, w. (1982). *The New International Law of Fisheries: UNCLOS and Beyond* (Oxford 1994).
5. Charles, Alexandre. and beurier, Jean-pierre. (2001) *Kiss, Droit international de l'environement*. 3rd edition. Paris, France.

6. EIU, Bahrain Qatar. (1991) *Country Report No, 4*, P.15.
7. Garner, Bryan A. (1993), *A Dictionary of Modern Usage*, 2nd ed., West Publising Co.
8. Hittne, Bjorn, (2003), *The New Regionalism Revisited*, in Fredrik Soderbaum and Timothy Shaw eds., *Thories of Regionalism: a Palgrave Reader*, London: Macmilan.
9. Office of the Ocean Affaires the Law of the Sea, (1991) *the Law of the Relevant Rules of the Sea, Marince Scientific Research. A Guide to the Implementation of the Relevant Rules of the United Nationns Convention on the Law of the Sea*, U.N. Sales No. E.91/V3, P.8.
10. Prescott, V. and Schofield, M., (2005) *the Maritime Political Boundaries of the World*. Leiden: Martinus Najhoff, Second Edition, pp. 499-516.
11. Rollo, jim, (2008), Prospects for and ED - Gulf Cooperation Council Free Trade Area, *Chatham house*, April.
12. ROPME (2002), *Publication Regional Organization for the Protection of the Marine Environment*. Available at: ROPME.ORG, MEMAC.ORG.
13. Rosalyn, Hinggins. (1993) *Problems and Process: Iinternational Law and How We Use It*, Oxford University Press.
14. Shelton, Dineh. (2006) *Normative Hierarchy in International Law*, AJIL, Vol, pp. 291-324.
15. Werksman, J. (1996) *The Confernces of Paries to Enviromental Treaties*, in: *Greening International Institutions London*. Pp 55-56.

نمایه

آب, ۷, ۹, ۱۲, ۱۴, ۲۳, ۲۴, ۲۷, ۳۰,

۱۷۳, ۱۸۰

اکولوژی, ۳۱

آلودگی, ۵, ۷, ۸, ۱۰, ۱۲, ۱۳, ۱۴, ۱۵,

۱۶, ۱۷, ۲۱, ۲۲, ۲۳, ۲۴, ۲۵, ۲۶, ۲۷,

۲۸, ۲۹, ۳۷, ۳۸, ۴۳, ۴۶, ۴۹, ۵۴, ۶۳,

۶۸, ۷۲, ۷۳, ۷۴, ۷۵, ۷۶, ۷۷, ۷۸, ۷۹,

۸۰, ۸۱, ۸۲, ۸۳, ۸۴, ۸۵, ۸۶, ۱۰۵,

۱۰۶, ۱۰۷, ۱۰۸, ۱۰۹, ۱۱۰, ۱۱۱, ۱۱۲,

۱۱۳, ۱۱۴, ۱۱۵, ۱۱۶, ۱۱۹, ۱۲۰, ۱۲۱,

۱۲۴, ۱۲۵, ۱۲۸, ۱۲۷, ۱۳۰, ۱۳۱, ۱۴۱,

۱۴۲, ۱۴۳, ۱۴۴, ۱۴۵, ۱۴۶, ۱۴۷, ۱۴۸,

۱۵۵, ۱۶۵, ۱۶۶, ۱۶۷, ۱۶۸, ۱۶۹, ۱۷۰,

۱۷۲, ۱۷۶, ۱۷۷, ۱۸۰, ۱۸۲, ۱۸۵, ۱۸۷,

آلودگی زیست محیطی, ۵, ۲۶, ۳۷, ۳۸,

۱۲۷, ۱۸۲, ۱۸۵

آلوده کننده, ۸, ۱۰, ۱۴, ۲۷, ۴۶, ۴۷,

۱۰۸, ۱۱۳, ۱۶۷, ۱۶۹, ۱۸۳

امارات, ۳۹, ۴۰, ۷۳, ۷۶, ۷۷, ۹۳, ۹۴,

۹۸, ۹۹, ۱۰۱, ۱۰۲, ۱۱۷, ۱۳۱, ۱۳۲,

۱۳۸, ۱۵۹

آمریکا, ۴۱, ۶۸, ۸۱, ۹۱, ۹۹, ۱۰۹,

۱۳۸, ۱۳۹, ۱۵۳, ۱۵۷, ۱۷۰, ۱۸۱

آموزش, ۱۲, ۱۵, ۱۷, ۳۳, ۶۴, ۱۴۷,

۱۵۰, ۱۵۲, ۱۸۵, ۱۸۶, ۱۸۹

۳۲, ۳۷, ۳۸, ۴۱, ۴۴, ۵۶, ۵۷, ۵۸, ۶۲,

۶۳, ۶۹, ۷۸, ۸۳, ۸۷, ۸۹, ۹۱, ۹۳, ۹۴,

۹۶, ۹۷, ۹۸, ۹۹, ۱۰۱, ۱۰۶, ۱۰۷, ۱۰۹,

۱۱۰, ۱۱۱, ۱۱۲, ۱۱۳, ۱۱۴, ۱۱۵, ۱۱۶,

۱۱۷, ۱۱۸, ۱۲۰, ۱۲۱, ۱۲۲, ۱۳۰, ۱۴۵,

۱۵۰, ۱۵۲, ۱۵۴, ۱۵۷, ۱۵۹, ۱۶۰, ۱۶۱,

۱۶۵, ۱۶۶, ۱۷۰, ۱۷۱, ۱۷۲, ۱۷۳, ۱۷۴,

۱۷۵, ۱۷۶

اجتماعی, ۵, ۲۳, ۴۲, ۴۳, ۴۴, ۵۲, ۵۸,

۶۲, ۶۳, ۶۴, ۶۶, ۶۹, ۷۳, ۷۶, ۹۴, ۱۲۸,

۱۳۳, ۱۳۵, ۱۳۷, ۱۵۱, ۱۶۰

اختلاف مرزی, ۹۹

اقتصادی, ۲۳, ۲۹, ۳۹, ۴۰, ۴۱, ۴۳, ۴۴,

۵۸, ۶۲, ۶۳, ۶۴, ۶۶, ۶۸, ۷۰, ۷۳, ۷۶,

۸۳, ۸۷, ۹۰, ۹۴, ۹۹, ۱۰۰, ۱۰۶, ۱۲۷,

۱۲۸, ۱۳۳, ۱۳۴, ۱۳۶, ۱۳۹, ۱۴۵, ۱۴۶,

۱۴۷, ۱۵۱, ۱۵۵, ۱۵۶, ۱۶۰, ۱۶۲, ۱۶۴,

۱۶۹, ۱۷۶, ۱۷۹, ۱۸۲, ۱۸۵

اکتشاف, ۷, ۲۶, ۴۰, ۴۱, ۶۸, ۷۷, ۷۸,

۸۶, ۱۳۱, ۱۴۳

اکتشافات, ۷, ۲۶, ۴۱, ۷۳, ۷۵, ۸۵,

۱۴۲, ۱۴۴, ۱۷۵

اکوسیستم, ۸, ۱۱, ۱۲, ۱۴, ۲۵, ۲۷, ۳۱,

۳۳, ۳۴, ۳۵, ۴۲, ۴۹, ۵۶, ۷۶, ۱۰۵,

آموزشگاه، ۱۰، ۱۶۳	۱۸، ۲۲، ۲۴، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۲
انرژی، ۱۱، ۲۴، ۲۸، ۳۳، ۳۴، ۳۸، ۹۰	۳۵، ۳۶، ۴۵، ۴۶، ۵۰، ۵۱، ۵۳، ۵۵، ۵۶
، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۲۵	۵۷، ۵۸، ۶۰، ۶۷، ۷۲، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۳
۱۵۰	۸۶، ۹۶، ۹۹، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۱۸، ۱۲۷
انسانی، ۸، ۱۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۱، ۴۲	۱۳۳، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۷
، ۴۳، ۶۱، ۶۴، ۶۷، ۷۴، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۶	۱۵۴، ۱۵۶، ۱۶۲، ۱۶۴، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸
، ۱۱۲، ۱۱۹، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۷۰، ۱۷۹، ۱۸۶	۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۵
۱۸۹	۱۸۶، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱
انگلیس، ۹۸	پادشاهی، ۹۸
ایران، ۲۶، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۴، ۷۳، ۷۶، ۸۳	پتروشیمی، ۱۲۵، ۱۳۳، ۱۵۶، ۱۸۷
، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸	پرداخت، ۱۰، ۲۷، ۴۷، ۱۶۳، ۱۶۸، ۱۶۹
، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۱۰، ۱۱۲	۱۷۲
، ۱۱۳، ۱۲۳، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸	پروتکل، ۶، ۷، ۲۲، ۲۵، ۲۷، ۷۸، ۱۳۱
، ۱۳۹، ۱۵۵، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۱، ۱۶۴، ۱۶۵	۱۴۲، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۶۷
، ۱۷۷، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰	تجارت، ۴۳، ۴۴، ۴۴، ۹۵، ۹۶، ۱۰۴
۱۹۱	۱۳۵، ۱۶۲، ۱۶۳
باران، ۹۷، ۱۱۳	تجاری، ۲۵، ۴۳، ۹۵، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۲۵
بارندگی، ۷، ۲۴، ۹۷، ۱۶۰، ۱۷۲	۱۳۹، ۱۶۳، ۱۶۷، ۱۷۳
بحران، ۱۳۳، ۱۳۵، ۱۴۰، ۱۵۵، ۱۷۲	تدابیر احتیاطی، ۱۰، ۱۱۸، ۱۶۸
۱۸۷، ۱۷۴	تروریسم، ۵۵
بحرین، ۳۹، ۷۳، ۷۴، ۷۶، ۹۲، ۹۳، ۹۴	تنگه هرمز، ۷۲، ۹۱، ۹۷، ۱۰۰، ۱۰۱
، ۹۵، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۱۸	۱۰۴، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۴۱، ۱۶۴، ۱۸۷
۱۴۲، ۱۳۸	تهدید، ۳، ۴، ۸، ۱۴، ۲۶، ۳۲، ۳۸، ۴۲
بشریت، ۵، ۶، ۳۸، ۵۰، ۵۱، ۵۴، ۵۷، ۵۸	۴۳، ۴۶، ۴۹، ۵۴، ۶۳، ۶۷، ۷۳، ۷۶، ۱۰۳
، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۶۶، ۸۷، ۱۰۷، ۱۱۸، ۱۲۸	۱۰۷، ۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۶، ۱۳۱، ۱۵۶، ۱۵۹
بومی، ۶۵، ۹۹، ۱۴۶	۱۷۰، ۱۷۴، ۱۷۷، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۵
بیابان‌زدایی، ۹، ۱۵۹	توافقنامه، ۶۰
بیمه دریایی، ۱۰، ۱۶۴	توسعه، ۳، ۴، ۶، ۹، ۱۰، ۱۴، ۲۱، ۲۳، ۲۴
بین‌المللی، ۶، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۵، ۱۶، ۱۷	۳۰، ۳۷، ۴۴، ۴۵، ۴۹، ۵۱، ۵۳، ۵۶، ۵۸

- ۱۱۸، ۱۳۴، ۱۷۹، ۱۸۸
 حقوق، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۱۰، ۱۲، ۱۵، ۱۶،
 ۱۸، ۱۹، ۲۸، ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۵، ۳۶، ۳۷،
 ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۹، ۵۰،
 ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۵۹،
 ۶۰، ۶۶، ۷۲، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴،
 ۸۶، ۸۷، ۱۰۱، ۱۰۴، ۱۰۷، ۱۱۵، ۱۱۸،
 ۱۲۰، ۱۲۸، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۶۶، ۱۶۸، ۱۶۹،
 ۱۷۶، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷،
 ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱
 حقوق بین‌الملل، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۱۰، ۱۲،
 ۱۵، ۱۶، ۱۸، ۱۹، ۲۸، ۲۹، ۳۱، ۳۲، ۳۵،
 ۳۶، ۳۸، ۴۰، ۴۱، ۴۶، ۵۰، ۵۱، ۵۳، ۵۴،
 ۵۵، ۵۷، ۵۹، ۷۹، ۸۱، ۸۲، ۸۴، ۸۶، ۸۷،
 ۱۰۱، ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۸، ۱۴۳، ۱۶۶، ۱۶۸،
 ۱۶۹، ۱۸۱، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹،
 ۱۹۰، ۱۹۱
 حمایت محیط زیست، ۷، ۷۵
 خسارت، ۱۰، ۳۶، ۳۸، ۳۹، ۴۹، ۵۰، ۶۸،
 ۷۸، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۵، ۱۰۷، ۱۱۶،
 ۱۴۴، ۱۴۶، ۱۵۹، ۱۶۶، ۱۶۹، ۱۸۲
 خلیج فارس، ۳، ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۱،
 ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۲۱، ۲۲،
 ۲۳، ۲۴، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱،
 ۳۲، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۴۵، ۴۶، ۴۹،
 ۵۰، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۸، ۷۹، ۸۳،
 ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۹۵، ۹۶، ۹۷،
 ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴،
 ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۲، ۱۱۳
- ۶۲، ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰،
 ۷۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۹، ۸۲، ۸۳،
 ۸۵، ۸۶، ۸۷، ۸۹، ۹۰، ۹۱، ۹۵، ۱۰۶،
 ۱۱۷، ۱۲۱، ۱۲۲، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۳۰، ۱۳۱،
 ۱۳۶، ۱۴۲، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۵۰، ۱۵۱،
 ۱۵۲، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۰، ۱۶۱،
 ۱۶۲، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۹، ۱۸۱، ۱۸۲،
 ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱
 توسعه پایدار، ۶، ۱۰، ۲۴، ۴۵، ۵۱، ۵۸،
 ۶۲، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۹، ۷۰، ۷۱، ۷۲،
 ۸۷، ۱۵۱، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۹۱
 تولیدکننده، ۳۵
 جانداران، ۳، ۴، ۲۱، ۴۶، ۶۳، ۱۰۳، ۱۰۴
 جانوران، ۳۴، ۴۵، ۵۸، ۵۹، ۱۰۳، ۱۱۰
 جانوری، ۲۳، ۸۷، ۱۱۹، ۱۲۲، ۱۵۴
 جزیره، ۲۶، ۲۶، ۴۴، ۹۰، ۹۱، ۹۲، ۹۴، ۱۰۲،
 ۱۰۴، ۱۰۹، ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۲۱
 جغرافیای سیاسی، ۸، ۲۸، ۹۸، ۱۸۶
 جمهوری اسلامی، ۱۱۲، ۱۷۷
 جنگ، ۸، ۹۶، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۱۰، ۱۱۲،
 ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۲۹، ۱۳۲، ۱۳۵، ۱۳۷، ۱۳۸،
 ۱۳۹، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۵۱، ۱۵۶، ۱۶۲، ۱۹۰
 جوی، ۷، ۲۹، ۵۴، ۹۷
 چین، ۹۲، ۱۴۷، ۱۷۰، ۱۷۴
 حاکمیت، ۴۰، ۵۵، ۷۹، ۸۱، ۸۲، ۱۰۰،
 ۱۰۲، ۱۳۶، ۱۴۵، ۱۶۶، ۱۸۹
 حفاری، ۷، ۱۰، ۷۹، ۱۰۸، ۱۶۵
 حق، ۶، ۳۵، ۳۶، ۴۰، ۴۲، ۵۵، ۵۶، ۵۷،
 ۵۸، ۵۹، ۶۶، ۷۱، ۸۱، ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۱۰۱

- ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۳۰، ۱۳۲، ۱۴۰، ۱۴۳، ۱۴۵،
 ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۵۰، ۱۴۹، ۱۵۱، ۱۵۳،
 ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۷۹،
 ۱۸۰، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۹۰،
 ساحل، ۲۳، ۳۳، ۴۱، ۴۵، ۸۹، ۹۲، ۹۷،
 ۹۸، ۱۰۱، ۱۱۱، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۷،
 ۱۲۳، ۱۲۴، ۱۴۶، ۱۶۷، ۱۷۶،
 ساختار، ۵، ۳۴، ۸۶، ۱۲۸، ۱۳۶، ۱۴۷،
 سازمان‌های بین‌المللی، ۲۵، ۲۷، ۳۶، ۸۵،
 ۱۰۸، ۱۴۸، ۱۷۶،
 سواحل، ۷، ۱۸، ۴۴، ۹۴، ۹۶، ۹۷، ۱۰۱،
 ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۱۰، ۱۱۲، ۱۱۷، ۱۱۹، ۱۲۱،
 ۱۲۳، ۱۴۵، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۹۱،
 سیاست، ۳، ۴، ۴۷، ۹۵، ۱۲۷، ۱۳۳، ۱۵۰،
 ۱۵۶، ۱۶۰، ۱۸۲، ۱۹۱،
 سیاسی، ۱۹، ۲۳، ۲۸، ۲۹، ۳۷، ۴۶، ۶۲،
 ۹۴، ۹۹، ۱۰۱، ۱۲۸، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴،
 ۱۳۸، ۱۴۸، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۷۶، ۱۷۹،
 ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۹، ۱۹۱،
 صنایع، ۱۱۴، ۱۶۰،
 صنعت گردشگری، ۱۰، ۱۱۷، ۱۶۴،
 صیادی، ۱۰، ۲۶، ۴۴، ۱۰۳، ۱۲۲، ۱۲۳،
 ۱۶۴، ۱۷۴،
 صیادی مشترک، ۱۰، ۱۶۴،
 ضایعات، ۷، ۴۳، ۷۹، ۱۰۵، ۱۲۰، ۱۶۷،
 طبیعی، ۸، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۲۱، ۲۴، ۲۵،
 ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۷، ۳۹، ۴۲، ۴۳، ۴۶، ۴۹،
 ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۵۸، ۶۰، ۶۱، ۶۳، ۶۶، ۶۸،
 ۷۰، ۷۶، ۸۳، ۹۳، ۹۵، ۱۰۰، ۱۰۵، ۱۰۶،
 ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶،
 ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷،
 ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۵۱،
 ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱،
 ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۶،
 ۱۷۷، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۳، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۸۷،
 ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱،
 دانش، ۱۸، ۲۸، ۵۶، ۷۶، ۱۷۴، ۱۷۹،
 ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹،
 دریای عمان، ۹، ۲۲، ۲۶، ۲۹، ۴۰، ۷۲،
 ۷۳، ۷۵، ۷۶، ۹۰، ۹۱، ۹۷، ۱۰۴، ۱۰۶،
 ۱۰۸، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۲۲، ۱۲۳، ۱۳۱، ۱۴۱،
 ۱۷۶، ۱۸۵، ۱۸۸، ۱۹۰،
 دفاع، ۳۷، ۶۶، ۸۶، ۱۲۴، ۱۳۹، ۱۵۷،
 دولت، ۱۸، ۳۵، ۳۶، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۵۵،
 ۶۰، ۶۵، ۸۰، ۸۱، ۸۲، ۸۶، ۹۶، ۱۰۱،
 ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۵۴، ۱۶۶،
 ۱۶۷،
 رژیم حقوقی، ۵، ۲۹، ۳۹،
 زنان، ۹، ۴۷، ۱۵۲،
 زیست بوم، ۵، ۱۴، ۲۱، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۴۵،
 ۴۶، ۵۲، ۱۰۴، ۱۲۴،
 زیست‌محیطی، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۲۱، ۲۲،
 ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۴۲،
 ۴۳، ۴۶، ۴۹، ۵۰، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۶۳،
 ۶۴، ۶۵، ۷۰، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۸۴، ۸۵، ۸۷،
 ۸۹، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۱۶،
 ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۶،

قطر، ۳۹، ۴۰، ۷۶، ۹۲، ۹۴، ۹۶، ۹۸، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۹، ۱۳۱، ۱۳۸، ۱۶۱، قلمرو، ۵۰، ۵۱، ۵۴، ۵۹، ۶۰، ۶۱، ۸۲، ۸۶، ۹۳، ۹۵، ۹۶، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۲۸، ۱۳۷، ۱۴۰، ۱۴۳، ۱۸۱	۱۱۶، ۱۱۸، ۱۲۴، ۱۳۰، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۵۰، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۶۶، ۱۶۸، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۷، ۱۹۰ عبور و مرور دریایی، ۱۰، ۱۶۴ عراق، ۳۹، ۷۶، ۸۹، ۹۳، ۹۸، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۲، ۱۰۵، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۷، ۱۴۰، ۱۶۱، ۱۶۵، ۱۸۶ عربستان، ۲۶، ۳۹، ۴۰، ۷۳، ۷۶، ۸۹، ۹۰، ۹۲، ۹۳، ۹۸، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۳۱، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۵۷، ۱۶۵ عرفی، ۷، ۷۹، ۸۰، ۸۲، ۱۶۶، ۱۸۱ علوم دریایی، ۱۱۲ عمان، ۲۹، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۷۲، ۷۴، ۷۶، ۹۰، ۹۱، ۹۳، ۹۷، ۹۸، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۱۶، ۱۲۲، ۱۳۱، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۱، ۱۷۶ گرامت، ۴۷، ۱۴۵ غیرنفتی، ۸، ۱۱۲ فاضلاب، ۱۳، ۱۶، ۲۵، ۱۰۵، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۹، ۱۲۵، ۱۷۰ فرانسه، ۸۰ فرهنگی، ۵۳، ۵۴، ۵۶، ۵۸، ۵۹، ۶۰، ۶۲، ۶۳، ۶۵، ۶۶، ۹۹، ۱۲۸، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۴۹ فسیلی، ۴۳، ۱۱۳، ۱۷۲ فلزات، ۸، ۸۱، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۲۰، ۱۲۴ قانون‌سازی، ۵، ۳۶، ۳۷ قدرت، ۱۱، ۲۳، ۲۴، ۶۸، ۹۵، ۱۲۳، ۱۲۸، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۵۷ قدرت‌های بزرگ، ۲۶، ۹۵، ۹۹، ۱۰۰
کشتی، ۱۰، ۲۸، ۳۰، ۳۱، ۳۸، ۷۷، ۱۲۳، ۱۳۱، ۱۶۳، ۱۷۳ کشنده سرخ، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۳۲، ۱۹۰ کشنده‌های سرخ، ۸، ۱۱۵ کنوانسیون، ۶، ۷، ۹، ۱۵، ۱۷، ۲۲، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۵۳، ۵۶، ۶۰، ۶۱، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۸۱، ۸۲، ۸۳، ۸۴، ۸۶، ۱۰۱، ۱۰۴، ۱۰۷، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۷، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۹، ۱۷۶، ۱۸۸ کویت، ۶، ۷، ۲۲، ۳۹، ۴۰، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۸، ۷۹، ۹۳، ۹۶، ۹۷، ۹۸، ۹۹، ۱۰۲، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۹، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۸، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۹، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۶۱، ۱۷۶، ۱۸۸ گاز، ۱۲، ۲۱، ۲۳، ۲۶، ۴۶، ۱۰۰، ۱۰۸، ۱۱۳، ۱۲۸، ۱۷۲، ۱۸۹ گردشگری، ۱۲، ۱۴، ۱۲۸، ۱۳۵، ۱۶۵ لاک‌پشت، ۱۱ ماهی، ۱۳، ۴۴، ۴۵، ۹۳، ۱۰۳، ۱۱۰، ۱۶۴، ۱۷۳، ۱۷۴ محیط زیست، ۳، ۴، ۵، ۶، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۳،	

- ۱۶۳، ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۷۶، ۱۷۷، ۱۸۰، ۱۸۱،
 ۱۸۳، ۱۸۵، ۱۸۷
 مواد شیمیایی، ۸، ۱۳، ۲۷، ۴۹، ۷۲، ۸۰،
 ۱۱۲، ۱۲۵
 میراث مشترک، ۶، ۵۰، ۵۴، ۵۸، ۵۹، ۶۰،
 ۶۱، ۱۱۸
 میکروبی، ۸، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۲۴
 نظارت مشترک، ۱۰، ۱۶۴
 نفت، ۷، ۱۲، ۱۳، ۲۱، ۲۳، ۲۵، ۲۶، ۲۸،
 ۲۹، ۴۶، ۵۸، ۷۲، ۷۳، ۷۵، ۷۷، ۷۹، ۹۵،
 ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶،
 ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۶،
 ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۴۱، ۱۴۲،
 ۱۴۷، ۱۵۸، ۱۶۰، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۷۴،
 ۱۷۶، ۱۸۳، ۱۸۹
 همسایه، ۱۰، ۲۸، ۵۵، ۱۶۸
 همکاری، ۳، ۴، ۷، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۵، ۱۶،
 ۲۲، ۳۱، ۵۵، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۸۳،
 ۸۵، ۱۱۸، ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱،
 ۱۳۲، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹،
 ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷،
 ۱۵۶، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۵۹، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۲،
 ۱۶۳، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۶۷، ۱۷۷، ۱۸۰، ۱۸۱،
 ۱۸۳
 همگرایی، ۹، ۴۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۲،
 ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۳۵، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹،
 ۱۵۵، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۸۵، ۱۸۷، ۱۸۹
 واگرایی، ۱۳۸، ۱۴۰
- ۲۴، ۲۵، ۲۸، ۲۹، ۳۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۵،
 ۳۷، ۳۸، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۴۵، ۴۶، ۴۷، ۴۹،
 ۵۰، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴، ۵۵، ۵۶، ۶۱، ۶۲،
 ۶۳، ۶۴، ۶۵، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۶۹، ۷۰، ۷۱،
 ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۸، ۷۹، ۸۲، ۸۳،
 ۸۴، ۸۵، ۸۶، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۶،
 ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۱، ۱۱۲، ۱۱۴، ۱۱۶،
 ۱۱۷، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۲، ۱۲۴، ۱۲۵،
 ۱۲۶، ۱۲۷، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۴۰، ۱۴۱،
 ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۴۹،
 ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۵۳، ۱۵۴، ۱۵۵، ۱۵۶،
 ۱۶۶، ۱۶۷، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۲، ۱۷۵، ۱۷۶،
 ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۱، ۱۸۲، ۱۸۳، ۱۸۵، ۱۸۶،
 ۱۸۷، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۱
 محیط زیست سالم، ۶، ۷۱
 مرجان، ۱۲۱
 مرز، ۸۰، ۸۱، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۳۹، ۱۸۹
 مسئولیت بین‌المللی، ۵، ۱۰، ۳۲، ۳۵، ۳۶،
 ۴۷، ۵۰، ۱۶۷، ۱۶۸
 مصرف‌کننده، ۳۵
 منابع مشترک، ۵۱
 منطقه‌ای، ۶، ۷، ۹، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۱، ۲۲،
 ۲۳، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۹، ۳۲، ۳۹، ۴۶، ۵۰،
 ۷۳، ۷۴، ۷۵، ۷۶، ۷۷، ۷۹، ۸۳، ۸۴، ۸۵،
 ۸۶، ۹۲، ۹۵، ۹۹، ۱۰۴، ۱۰۶، ۱۱۹، ۱۲۵،
 ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۴،
 ۱۳۵، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲،
 ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۵۶، ۱۵۷

**Counterviewing the Threat of Persian Gulf
Organisms Environment through the
Perspective of International Law**

By

Zahra FALAHATKAR

Introduction By

Afshin ZARGAR

Politics World Publications